

İstedadın, onun möcüzələrinin həddi yoxdur, əvvəl-axır üzə çıxıb bütün sərhədləri aşır. Bu məmləkətin övladları tarixin bütün məqamlarında təkcə öz ölkəsində deyil, çox-çox uzaq ölkələrdə də adlarını əbədiləşdirə biliblər. Cəsarətlə söyləmək olar ki, XX əsr Azərbaycan intibahından danışıq zamanı həmin dövrdə bu intibaha töhfə vermiş belə insanlardan daha çox olduğunu görürük. ABŞ-da yaşayıb, ömrünü məhz burada başa vuran, müasir dünya elminin Ənşeyni sayılan Lütfi Zadənin bu şəxsiyyətlər arasında öz yeri var...

oxuyur, yüksək əxlaqi davranışı, tərbiyəsi ilə hamıdan seçilirdi. O,

tisasına yiyələnir, həmin dövrdə tələbəkəllə yanaşı, müəllimlik də edir, eyni zamanda elektrik mühəndisi kimi də fəaliyyət göstərirdi.

1949-cu ildə Kolumbiya Universitetində doktorluq dissertasiyası müdafiə edir və

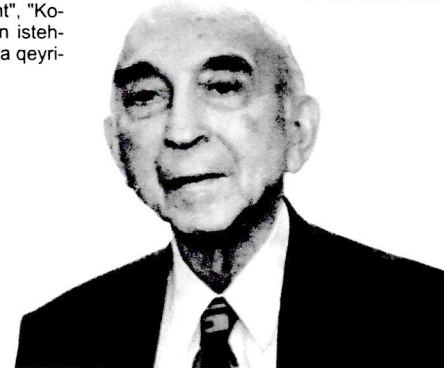
də məhz onun elmindən bəhrələnilir.

1931-ci ildə Bakını tərk edən Lütfi Zadə yalnız 1965-ci ildə Bakının qonağı olmuşdu. Odessa şəhərində konqresdə olan həmyerlimiz akademik İsmayıl İbrahimovun dəvəti ilə Bakıya gəlmiş və burada cə-

Lütfi Zadə nəzəriyyəsinin tətbiqi gündəgün ölkəyə bu gün də milyardlar qazandırır. Bu gün Yaponiyanın "Mitsubishi", "Toshiba", "Sony", "Canon", "Canyo", "Nissan", "Honda" və digər nüfuzlu şirkətləri qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinə əsaslanan foto və videokameralar, paltaryuyan maşınlar, vakuum kimyəvi təmizləyicilərin istehsalında, avtomobillərin, qatarların, sənaye proseslərinin idarə olunmasında geniş istifadə edilir. Lütfi Zadə 1989-cu ildə qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin sənayedəki uğurlarına görə Yaponiyanın elm adamlarına verdiyi ən yüksək "Honda" mükafatı ilə təltif olunub. Bu gün bu nəzəriyyə Amerikanın "General Motors", "General Electric", "Motorola", "Dupont", "Kodak" və başqa şirkətləri tərəfindən istehsalatda geniş tətbiq olunur. Hazırda qeyri-

mədəniyyət sahəsi üzrə təsis etdiyi mükafatların təqdimatına mərasimində İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyaları kateqoriyasında Lütfi Zadə fond tərəfindən 400 min avro dəyərində mükafata layiq görüldü. 2016-cı ildə onun nəzəriyyəsi əsasında yapon alimləri ilk dəfə olaraq süni intellektə malik robot hazırlayıblar. Alter adlı robot Tokiodakı Beynəlxalq Elm Muzeyində sərgilənib.

Macarıstanda Obuda Universitetinin nəzdində Antal Beyççi adına İntellektual Robotika Mərkəzi ilə əməkdaşlığa görə Lütfi Zadənin fotosu bu mərkəzin divarlarında yerləşdirilib. 2019-cu ildə isə Ada Uni-

Qeyri-səlis məntiq NƏZƏRİYYƏSİNİN "ATASI"

O, azərbaycanlı olmağıyla həmişə qürur duyurdu

deyirdi: "Uşaqlıqda heç vaxt hiss etmədim ki, kütləyə qoşulub addımlamalıyam. Mən öz fərdi yolumla getmək üçün özümü həmişə kifayət qədər sərbəst və asudə hiss etmədim. Mənim yolum həmişə belə olmuşdur".

Bakıda - doğulduğu bu şəhərdə şən uşaqlıq çağları sürətlə bir-birini əvəz edir, o, xoşbəxt anlarını yaşayırdı. 1931-ci ildə Kremldən gələn bir göstəriş həmin xoşbəxt günləri yarıda qoydu. Məsələ burasında idi ki, xalqı iflic etmək üçün mərkəzdə belə qərara gəlmişdilər, kimin ki, pasportunda doğum yeri İranla bağlıdırsa onlar dərhal Bakıdan sürgün edilməlidirlər. Moskvanın Bakıdakı qulbeçələrinə də bir hay lazım idi. Dərhal Bakıda, bütün Şimali Azərbaycanda "təmizləmə" hərəkətinə başladılar. Rəhim Ələsgərzadənin ailəsi də "qara siyahı"da idi. Ailəyə 24 saat ərzində Bakını tərk etmək əmri verilmişdi.

Beləliklə, ailə Tehrana köçür, 4-cü sinfə qədər rus-Azərbaycan, İran paytaxtında "Alibroz" Prsesviteron Missioner Kollecinə rus-İngilis-fars dillərində təhsil alan Lütfi Tehran Universitetinin riyaziyyat fakültəsini uğurla bitirir, ancaq o, təhsilini artırmaq niyyətində idi. Onu Amerikaya, okeanın o tayına ele bu istək çəkib aparılmışdı.

Ailəsi ilə Nyu-Yorkda yaşamağa başlayan soydaşımız Boston gedərək Massaçusetts Texnologiya İnstitutunda elektronika ix-

ələ buradaca işə düzəlir. Amerikanın görkəmli kibernetiki Nozbert Vinerin "Sistem nəzəriyyəsi" ilə məşğul olan, 1957-ci ildə professor adını alan Lütfi Zadə onun təkidli dəvətlərini qəbul edir və Kaliforniyaya, Berkliyə gedir. 1959-cu ildən o, bütün həyatını, taleyini Berkliyə və Berkli Universitetinə bağlayır. Tezliklə elektrik mühəndisliyi şöbəsinin müdiri olur, qısa müddətdə həmin şöbənin əsasında Elektrik mühəndisliyi və kompüter elmləri kafedrasını yaradır. Onun gələcək elmi kəşflərinin başlanğıcı da ele bu kafedrada qoyulur.

Lütfi Zadə söhbətlərinin birində demişdi: "Amerikaya gələnlər nə Amerikadan, nə də amerikalılardan möcüzə gözləməsinlər". Bu, çox şeyi ifadə edirdi, demək istəyirdi ki, hər şey insanın özündən asılıdır. Bu gənc alim də gecesini-gündüzə qataraq işləmiş, mübarizə aparmış, özünü tədricən böyüklük üçün böyük vaxt sərf etmişdi. Amerika elm dünyası onun üzünə qapıları bağlayanda, onun qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin qəbul etməyində də səbrlə çalışmış, ölkə-ölkə, şəhər-şəhər gəzib elmi konfranslardakı sanballı çıxışları ilə özünə dəstək qazanmışdı. Yeri gəlmişkən deyək ki, bu gün Amerika kosmik uçuşlar mərkəzi bütün fəaliyyətini məhz Lütfi Zadənin elmi nəzəriyyəsinə söykənərək davam etdirir. Planetimizin bütün guşələrində

mi 24 saat qala bilmişdi.

Burada daha bir mühüm məsələyə də diqqətli cəlb etmək gərəkdir. Belə ki, 1960-cı illərin əvvəllərində Sovet İttifaqı ilə ABŞ arasında kosmosun fəthi sahəsində rəqabət güclənmişdi. Lütfi Zadə ilə SSRİ-də çox maraqlanırdılar. Onun sovet ölkəsində yaşaması üçün müxtəlif yollar axtarırdılar, hətta hələ minnətcə də salmışdılar. Ancaq nə Lütfi Zadə, nə də xanımı bu təklifi qəbul etməmişdi. Həyatın işinə bax, bir zamanlar ərazisini 24 saata tərk etməyə əmr verən, indi isə 24 saat qonağı olduğu bir dövlət onu geri istəyirdi. Lütfi Zadə geri dönmədi, lakin azərbaycanlı olması ilə həmişə şərəf duydu, məqamı gələndə tarixi vətəni, onun elmi, incəsənəti, mədəniyyəti, məmləkətinin yüksəlişi ilə bağlı ağız dolusu danışmaqdan qorunmadı: "Mən azərbaycanlı olmağımla fəxr edirem" ifadəsini tez-tez işlətdi...

Lütfi Zadənin qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsi 1965-ci ildə işlənilib hazırlansa da, yalnız 1980-ci illərdə yapon alimləri tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Beləliklə, bu nəzəriyyə riyaziyyatın, kibernetikanın, informatika və hesablama texnologiyasının inkişafı tarixində yeni bir dövr açdı. Bu nəzəriyyə bütün dünyada elmə, texnika və texnologiyaya geniş nüfuz etdi.

səlis məntiq nəzəriyyəsinə iqtisadiyyatda, psixologiyada, linqvistikada, siyasətdə, fəlsəfədə, sosiologiyada, dini məsələlərdə, münaqişə problemlərində də istifadə olunur. O, qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin əlavə daha 5 fundamental nəzəriyyənin də müəllifidir.

1995-1997-ci illərdə alimin 85 illik yubileyi münasibətilə onun həyat yoldaşı yehudi əsilli Feyqa Moiseyevna Koremanın "Qeyri-səlis məntiqin atası ilə həyatım və səyahətlərim" adlı kitabını "Elm və həyat" jurnalının baş redaktoru olmuş Ülker Hüseynova Azərbaycan dilinə tərcümə edir və kitabın təqdimat mərasimi keçirilir. Kitabda o, böyük alim, həm də ailə başçısı kimi oxuculara təqdim olunur. Fey Zadə yazırdı ki, Lütfi əsl türk kişisidir, Amerika vətəndaşı olsa da özünü həmişə azərbaycanlı sayıb. Lütfi Zadənin "Elm və həyat" jurnalının kollektivinə yazdığı məktubda isə deyilir: "Vətəninin oğlu kimi qəbul edilməyim həyatımın məgzi və şərəfidir. Bakı və xalqım qəlbimin qaynar guşəsində əbədi yer tutur". Xanım Fey kitabın giriş hissəsində yazır: "Mənim qeyri-səlis məntiqin atası ilə həyatım heyrənlilik və meyvəliklərdən ibarətdir, lakin mən bu həyatı heç nəyə dəyişməmə..."

2013-cü ilin iyununda Madrid şəhərində İspaniyanın BBVA fondunun elm və

versitetində Lütfi Zadə adına təqaüd təsis edilib.

Lütfi Zadə nəzəriyyələrinin gələcək perspektivlərinə inanaraq Rusiya alimləri hələ 1991-ci ilin fevralında Moskvada İnformasiyanın ötürülməsi Problemləri İnstitutunda qeyri-səlis riyaziyyatın əsaslarına həsr olunmuş dəyirmi masada böyük alimin 70 illik yubileyini qeyd etmişdilər. Anadan olmasının 80 illiyi ilə əlaqədar Rusiyanın İctimai Televiziya kanalında xüsusi "Sivilizasiya" verilişi hazırlanıb, həmin verilişin materialının bir hissəsi "Novesti iskuštennoqo intellekta" jurnalının 2001-ci il nömrələrində dərc olunub.

İnsanlarda xeyirxahlığı, düzgünlüyü xoşlayan böyük alim deyirdi ki, Azərbaycan mənə mətən və inadkarlıq kimi keyfiyyətlər aşıladı. Elə keyfiyyətlər ki, şərtlilərlə ziddiyyətə girməkdən, necə deyərək, qorxmur. Bu, əsl türk ənənəsidir. Bu, xarakterimin həm də bir hissəsidir. Mən çox inadkar ola bilərəm. Bu, görünür, qeyri-səlis məntiq nümayiş etdirmək üçün vacib və faydalı cəhətdir.

Bu da Vətən sevgisindən doğan fikirlər. Vətən onu hər zaman özünə çəkirdi. 2017-ci il sentyabrın 6-da dünyasını dəyişən, bu böyük alim vəsiyyətinə görə Bakıda, I Fəxr Xiyabanda dəfn olundu, bir zamanlar qovulduğu Vətənə həmişəlik döndü...

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".